

XҒТАР19.01.07
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-7174-2025-153-4-77-92>

Медианың Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі туралы қоғамдық пікір қалыптастырудағы рөлі

І.С. Қыдырмолданова*¹, О.Ж. Ошанова²

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: *inkarqydyrmolda@gmail.com, oryntay73@gmail.com)

Аңдатпа. Бұл мақаланы жазудағы негізгі мақсат – Орталық Азия елдеріндегі су қауіпсіздігі мәселелерінің жалпы қоғамда талқылануына бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалын анықтау. Қазіргі таңда бұл аймақтарда су ресурстарының шектеулілігі, климаттың өзгеруі және өзендердің транс шекаралық сипатының алдыңғы кезекке шығу мәселелері күн тәртібіне қойыла бастады, мұндай жағдайда БАҚ экологиялық ағарту ісін ілгерілету, саясатқа әсер ету және азаматтық қоғамды жұмылдыру құралына айналуы тиіс. Осы себепті контентті талдау әдісімен әлеуметтік сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып, Қазақстан медиасында су қауіпсіздігі тақырыбының көтерілу және жазылу бағыттарындағы негізгі үрдістер анықталды. Бұл мақалада экологиялық журналистиканы дамыту және халықтың медиасауаттылығын арттыру су қауіпсіздігі мәселелерін тұрақты шешуге алғышарт болатыны көрсетіледі. Зерттеу жұмысының практикалық мәні деп экологиялық тақырыптардағы ғылыми жұмыстар мен жобаларды жазу кезінде зерттеу барысындағы ғылыми тұжырымдар мен деректерді қолдануды айтуға болады.

Түйін сөздер: медиа, Орталық Азия елдері, су қауіпсіздігі, қоғамдық пікір, дискурс, ықпал

Кіріспе

Орталық Азияда су ресурстары тапшылығының артуы және трансшекаралық экологиялық шиеленістердің күшеюі жағдайында су қауіпсіздігі мәселесі стратегиялық мәнге ие болуда. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық пікір мен саяси үдерістерге әсер ету әлеуетіне ие бола отырып, тұрақты су ресурстарын басқарудың негізгі құралдарының біріне айналады. Алайда, Қазақстан сияқты дамушы демократиялық елдер контекстінде БАҚ-тың су проблемаларын шешудегі рөлі әлі де жеткілікті зерттелмеген. Бұл зерттеудің ғылыми және практикалық маңыздылығын анықтайды.

Осы зерттеудің мақсаты – Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі мәселелеріне байланысты қоғамдық сана мен саяси дискурсты қалыптастырудағы бұқаралық ақпарат

Түсті: 22.10.2025; Мақұлданды: 20.11.2025; онлайн қолжетімді: 31.12.2025

құралдарының рөлін талдау, сондай-ақ халықтың хабардарлығын арттыру мен су ресурстарын басқару саласында шешім қабылдауға ықпал ететін медиа құралдарын тиімді пайдаланудың тетіктерін анықтау.

Зерттеудің міндеттері:

1. «Су қауіпсіздігі» ұғымының теориялық негіздері мен экологиялық басқарудағы БАҚ рөлін анықтау;

2. Қазақстандық және аймақтық медиа кеңістікте су мәселелерінің жариялану жай-күйін талдау;

3. БАҚ-тың қоғамдық пікір мен мемлекеттік құрылымдардың күн тәртібіне ықпал ету тетіктерін зерттеу.

Су қауіпсіздігі мәселелерінің БАҚ-та белсенді әрі жүйелі жариялануы экологиялық сананы қалыптастыруға, азаматтық белсенділікті арттыруға және су ресурстарын басқару саласындағы тиімді шешімдерді қабылдауға жанама түрде ықпал етеді деп болжанады.

Бұл зерттеу ақпараттық кеңістік пен экологиялық басқару арасындағы өзара байланысты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, тұрақты даму контекстінде медиа-коммуникациялар теориясын дамытуға үлес қосады және трансшекаралық аймақтардағы су қауіпсіздігіне қатысты тұжырымдамалық тәсілдерді нақтылайды.

Зерттеу нәтижелері экологиялық ақпараттандыру стратегияларын әзірлеу, суды ұтымды пайдалану тақырыбында тиімді медиакомпаниялар құру, сондай-ақ журналистерді, экологтарды және мемлекеттік қызметкерлерді даярлау үдерісінде қолдануға болады. Сонымен қатар зерттеу қорытындылары мемлекеттік су саясатын жоспарлау мен халықаралық экологиялық ұйымдармен ынтымақтастық орнату кезінде пайдалы бола алады.

Әдебиеттерге шолу

Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі мәселесі күрделі әрі көпқырлы, осы себепті оны зерттеу үшін саяси, экологиялық және медиатану тұрғысынан кешенді әдіс қажет. Осы орайда, бұқаралық ақпарат құралдары су ресурстарын басқаруға қатысты ақпаратты таратып, оны саясиландыруда және түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Әсіресе, трансшекаралық дау-дамайлардың артуы мен климаттың өзгеруі жағдайындағы қуаңшылық кезеңінде бұл мәселе ерекше өзекті болып отыр.

Прниязова А.Е., Далелхан А., Гусеинова Х. [1, 33 б.] өз зерттеулерінде су қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шешім қабылдау процесіндегі саяси және өңірлік факторларды қарастырады. Авторлар ақпараттық саясат арқылы қоғамдағы қауіпті көпшіліктің қабылдауына қаншалықты деңгейде ықпалды етіп жеткізуге болатынын көрсетеді және БАҚ арқылы су мәселелері көбінесе ұлттық мүдде тұрғысынан түсіндірілетінін атап өтеді.

Сарқытқан Қ. және бірнеше ғалымдар [2, 379б.] су нысандарының тозуы мен климаттың өзгеруі сияқты экологиялық сын-қатерлерге назар аударады. Өз зерттеулерінде бұл мәселелердің БАҚ-тағы көрінісі жиі үстірт және сенсациялық сипатта болатыны айтылған.

А.Прниязова мен А.Волков [3, 139 б.] су ресурстарын интеграциялық басқаруға қатысты даулы мәселелерді қарастырып, бұл тақырып БАҚ-та негізінен мемлекетаралық

қайшылықтар аясында талқыланатынын көрсетеді. Мұндай мазмұн қоғамдық пікірде сенімсіздік пен ұлттық оқшаулануды күшейтеді.

Кенжеғали Ж. және бір топ ғалым [4] су мен энергетикалық қатынастардың тарихи дамуына шолу жасайды. Осы зерттеудің контекстінде, БАҚ-та су жанжалдарының тарихи жадының қалай көрініс табатыны, олардың қазіргі саяси дискурсқа әсері ерекше маңызды екені атап көрсетіледі.

С.Курбаниязов, М.Мамадияров [5] Орта Азия елдері арасындағы саяси-географиялық келісімдерді саралап, мемлекеттік БАҚ арқылы таратылатын ресми баяндаулардың рөлін ашып көрсетеді. Авторлар ақпараттық саясат көп жағдайда басқарудағы тиімсіздік пен су тапшылығы мәселелерін бүркемелейтінін атап өтеді.

Д.Куланова және оның әріптестері [6] судың энергетикалық кешендерін тиімді дамыту жолдарын қарастырады. Бұл тұрғыда БАҚ-та заманауи шешімдер мен технологияларды насихаттайтын кәсіби медиакоммуникацияның маңыздылығы баса айтылған.

Кейбір зерттеулерде [2, 7 б.] ұлттық БАҚ-та су қауіпсіздігі мәселелерінің тұрақты түрде көтерілетіні көрсетілген, бұл өңірлік ақпараттық саясаттың күн тәртібінің қалыптасқанын білдіреді.

Ж.Орынбаевмен Т.Тұмашбай [8] су қауіпсіздігін ұлттық қауіпсіздік контекстінде қарастырып, медианың осы қатерлерді экзистенциалды қауіп ретінде көрсетуге ықпал ететінін көрсетеді.

З.Ералина [9] «Бір белдеу – бір жол» бастамасының коммуникациялық қырларын контент-талдау арқылы зерттеген. Бұл жұмыс тікелей су қауіпсіздігіне арналмағанымен, трансшекаралық медиадискурсты зерттеуде қолданылатын әдістемелерімен құнды болып табылады.

Л.К. Махмудова мен С.Қ. Әлімқұлов [10] форсайт-зерттеу әдісі арқылы су қауіпсіздігінің негізгі аспектілері мен болашағын қарастырып, ғылыми негізделген болжамдарды таратуда цифрлық медианың рөлін атап өтеді.

А.Ж. Жунусбекова [11] трансшекаралық су ресурстарын құқықтық реттеу мен өңірлік ынтымақтастық мәселелерін көтеріп, бұл келісімдердің медиада қалай бейнеленетінін, сонымен қатар БАҚ-тың құқықтық бастамаларға қолдау көрсету рөлін сипаттайды.

Жалпы, ғылыми әдебиеттерге талдау жасау нәтижесінде Орталық Азиядағы су қауіпсіздігіне қатысты БАҚ-тың қоғамды ақпараттандырудан бөлек, қауіп-қатердің маңыздылығын көпшілікке жеткізу, саяси шешімдерді заңдастыру және мемлекетаралық қайшылықтарды не ушықтыруда, не жұмсартуда белсенді рөл атқаратыны анықталды. Сонымен қатар медиадағы ақпараттар мазмұнының басым бөлігі мемлекеттік құрылымдармен қалыптастырылатыны байқалды, ал тәуелсіз сараптамалық журналистика әлі де жеткілікті деңгейде дамымаған. Бұл жағдай қоғамдық пікірдің бұрмалануына және трансшекаралық су мәселелерінде өзара бірлескен ортақ шешімдерге қол жеткізу үдерісінің күрделенуіне ықпал етуі мүмкін.

Зерттеулер арасындағы басты айырмашылық медианың рөлін бағалау деңгейінде байқалады, мысалы, А.Прниязова мен А.Волков [3, 141 б.] БАҚ-тың су ресурстарын басқару бойынша елдер арасындағы шиеленістерді күшейте алатынын алға тартады. Олар медиадаулы мәселелерді біржақты, ұлттық призмадан көрсетіп, көп жағдайда конструктивті диалогқа емес, саяси қарсыластыққа итермелейді деп есептейді. Ал, Д.Куланова, Г.Абдикеримова, Э.Сатыбекова [6], керісінше, медианың мүмкіндіктерін жақсы сипатта бағалайды. Авторлар БАҚ-тың жаңа технологиялар мен шынайы шешімдер туралы

қоғамдық білімді арттырып, су және энергетикалық кешеннің дамуында оң пікір қалыптастыруы мүмкін екенін көрсетеді. З.Ералинаның [9] зерттеуінде су қауіпсіздігі тақырыбы тікелей қарастырылмаса да, коммуникация теорияларын қолдана отырып, медиадискурсты талдаудың әдіснамалық негіздерін ұсынады. Бұл зерттеу БАҚ-пен жұмыс істеу тәсілдерін өңірлік деңгейде үйлестіру қажеттілігін көрсетеді. Ж.Кенжеғали бастаған ғалымдар [4] сумәселесінің шығу түбірін талдай отырып, қазіргі медиадискурста тарихи жадының қалай қолданылатынын сипаттайды. Бұл авторлар БАҚ-тағы тарихи риторика кейде өткен жанжалдарды қайталауға себеп болуы мүмкін деп ескертеді.

Шетелдік ғалымдар С. Матар мен Н.Намдан [12, 3 б.] бұқаралық ақпарат құралдарының су дағдарысына байланысты тараптардың ұстанымдарын жариялауда белсенді рөл атқаратынын атап өтсе, келесі зерттеушілер «Су – адам өмірін сақтаудың маңызды табиғи ресурсы» дей келе, «бұқаралық ақпарат құралдарындағы хабарламалар халықтың қауіп-қатер туралы түсініктерін қалыптастырудың негізгі факторы болып табылады және су ресурстарын сақтау және денсаулықты нығайту саласындағы мінез-құлыққа тікелей әсер етуі мүмкін» – деп есептейді [13, 926 б.].

Салыстырмалы талдау көрсеткендей, авторлар су қауіпсіздігі мәселесінде БАҚ-тың ақпарат таратушы ғана емес, саяси дискурсты қалыптастырушы күш ретіндегі маңызды рөлін мойындайды. Бірқатар зерттеулерде БАҚ-тың сенсацияға ұмтылуы мен ұлттық риторикаға басымдық беруі сынға алынса, басқа авторлар оны ақпараттық серіктес және ғылыми шешімдерді насихаттаушы ретінде көреді. Бұл әртүрлі көзқарастар медиалық саясатты тиімді ұйымдастыру қажеттігін, сондай-ақ медиасауаттылық пен тәуелсіз сараптамалық журналистиканың маңызын айқындайды.

Әдіснама

Арнайы репортаждар, сарапшы мамандармен сұхбаттар, деректі фильмдер және әлеуметтік желілердегі жазбалар арқылы БАҚ халыққа мәселенің ауқымы мен әрекетсіздіктің ықтимал салдары туралы түсінік қалыптастырады. Ең маңыздысы – ақпараттық кампаниялар адамдардың суды үнемдеп тұтынуына және су ресурстарына ұқыпты қарауға және жеке жауапкершілікті ұғынуына көмектеседі. БАҚ-тағы білім беру жобалары мен жергілікті бастамаларды жариялау азаматтарды су проблемаларын күнделікті деңгейде шешуге тартуға ықпал етеді.

Қазақстан сияқты дамушы демократия елдерінде су қауіпсіздігіне қатысты саяси дискурсты қалыптастыру азаматтық қоғамның белсенділігіне және шынайы ақпаратқа қолжетімділікке тікелей байланысты. Журналистік зерттеулер, сыни мақалалар және телеарна мен интернеттегі қоғамдық талқылаулар мемлекеттік құрылымдар күн тәртібіне әсер ете алады. Олар су ресурстарын басқару саласындағы реформаларға, инфрақұрылымға инвестиция салуға, жаңа заңдарды қабылдауға немесе халықаралық су платформаларына қатысуға түрткі болуы мүмкін.

Су қауіпсіздігіне деген қызығушылық артқанына қарамастан, қазақстандық БАҚ-тар бірнеше кедергілерге тап болады: деректерге қолжетімділіктің шектеулілігі, мүдделі топтардан қысым, салалық журналистердің жетіспеушілігі және экологиялық журналистиканың қаржыландырылуының жеткіліксіздігі. Сонымен қатар су тақырыбы жиі саяси сипат алады, бұл мәселені шынайы және жан-жақты негізде жариялау ісін қиындатады.

Нәтижелер мен талқылау

Су қауіпсіздігі – Орталық Азиядағы орнықты дамудың негізгі мәселелерінің бірі. Аймақ климаттық өзгерістер мен трансшекаралық ынтымақтастықтың тиімсіздігіне байланысты су ресурстарының тапшылығына тап болып отыр. Осындай жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары қоғам пікірін және саяси дискурсты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, бұл өз кезегінде мәселені кең аудиторияның қабылдауына және ұлттық әрі өңірлік деңгейдегі шешім қабылдауға ықпал етеді.

Қазіргі әлемде бұқаралық ақпарат құралдары – қоғамдық пікір қалыптастырудың ең пәрменді құралы. Ақпарат құралдары туралы сөз қозғалса, бұл белгілі бір миссияны атқаруды меңзейтін түсінікке айналды.

БАҚ – адамдардың күнделікті шешім қабылдауына ықпал ететін ақпарат пен білім көзі. Байланыс пен телекоммуникация құралдарының даму нәтижесінде әлем біртұтас «ғаламдық ауылға» айналғанымен, біз сыртқы ортамыз туралы, оның үнемі өзгеріп тұратындығына және негізінен болжауға келмейтіндігіне байланысты, әлі де шектеулі ақпаратқа иеміз, бұл жағдайды біз белгісіз орта деп атаймыз. Осындай белгісіз ортада шешім қабылдау, яғни экологиялық ластану және оны жою жолдары, сондай-ақ оны қолданбалы жобалардың негізінде іске асыру қажетті де елеулі мәселе.

БАҚ-тың негізгі атқарар міндеті – бүгінгі күннің ең өзекті құндылықтарына адал болу, бұл мақсатқа азаматтық қоғам тәуекелге баруға дайын болғанда, оның қажеттілігін түсінгенде және осы рөлді атқара алатын институттарды қолдағанда ғана қол жеткізуге болады.

Дүниежүзілік банк су ресурстарын басқаруды «ауыз судың тазалығын сақтау мен тазалық сақтаудың қарапайым ережелерін қамтамасыз ету, азық-түлік өндіру, энергия өндіру, ішкі су көлігі және судағы демалыс үшін жеткілікті көлемде сумен қамтамасыз ету, сондай-ақ суға тәуелді экожүйелердің саулығын сақтау және көлдер, өзендер мен өзен сағаларының эстетикалық және рухани құндылықтарын қорғау» ретінде сипаттайды [14].

Қазіргі таңда қоршаған орта және оған қатысты мәселелер негізгі проблемаларға айналғанымен, бұл мәселелер туралы қоғамның хабардар болу деңгейі жеткілікті деңгейде емес.

Су ресурстарын басқару мәселесі туралы қоғамның түсінігін арттыруда бұқаралық және тұлғааралық коммуникацияның маңызын асыра бағалау қиын. Алайда, алдыңғы зерттеулерде БАҚ экологиялық проблемалар туралы қоғамның жеткіліксіз хабардар болуына кінәлі деп танылған. Контент талдаушылар көп жағдайда БАҚ-тағы ақпараттар құрылымдық мәселелерге емес, тек ірі оқиғаларға арналып әрі үстірт жазылатынын және адамдық және экономикалық мүдделерге бағытталатынын анықтаған. Осы кемшіліктерге қарамастан, аталған мәселелердің БАҚ-та кеңінен жариялануы мүлдем тиімсіз деп айтуға келмейді. Күн тәртібін қалыптастыруға бағытталған зерттеулер БАҚ-тағы жаңалықтардың, кем дегенде ішінара, экологиялық мәселелерге адамдардың назарын аударуға әсер ететінін көрсетеді.

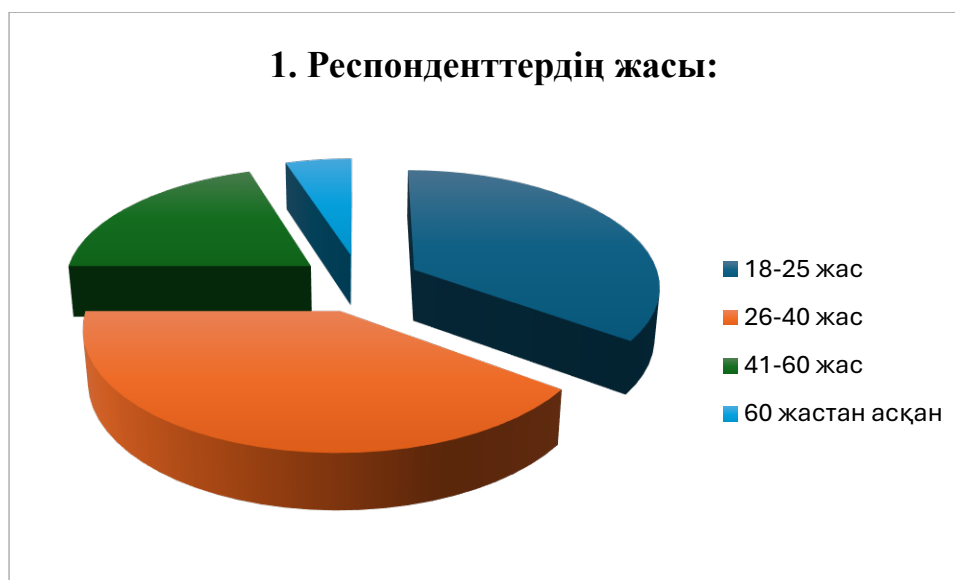
Соңғы 20 жылда су ресурстарын басқару саласы түбегейлі өзгеріске ұшырады. Су ресурстарын басқаруға жауапты адамдар климаттың өзгеруі мен адам әрекеттерінің салдарынан күрделене түскен ортада жаңа қиындықтарға тап болуда. Мұндай жағдайда жеке және мемлекеттік ұйымдар бүкіл су айналымын басқарудың жаңа тәсілдерін бірлесе әзірлеуі тиіс.

БАҚ су қауіпсіздігі тақырыбын талқылауға арналған шекті белгілейді, яғни қоғам назарына қандай мәселелер ұсынылатынын анықтайды. Қазақстанда және басқа да көршілес елдерде экологиялық проблемаларды, оның ішінде сумен жабдықтау, өзендер мен көлдердің ластануы, экожүйелердің тозуы және трансшекаралық қақтығыстар мәселелерін үзік-үзік, жүйесіз жариялау байқалады. Алайда, проблемаға ерекше назар аудару, ақпаратты белсенді жеткізу және талдау жүргізу арқылы БАҚ тек жаңалық көзі ғана емес, сондай-ақ саясаткерлерге қысым көрсететін және қоғамды әрекетке итермелейтін дискурс қатысушысы бола алады.

Қазақстан трансшекаралық су ресурстары бойынша осал жағдайда тұр, әсіресе Сырдария және Іле өзендері бассейндерінде. Көптеген ірі өзендердің бастаулары ел аумағынан тыс жерден басталады, бұл Қазақстанды көрші елдердің су саясатына тәуелді етеді. Осындай жағдайда қазақстандық БАҚ мемлекет пен халық арасында дәнекерші рөлін атқарып, халықаралық келісімдер, келіссөздер және су пайдалану жобалары туралы ақпарат жеткізеді. Мұндай материалдар «Kazinform», «Tengrinews», «Хабар24» сияқты ірі басылымдарда және экологияға бағытталған арнайы ақпараттық порталдарда жарияланады.

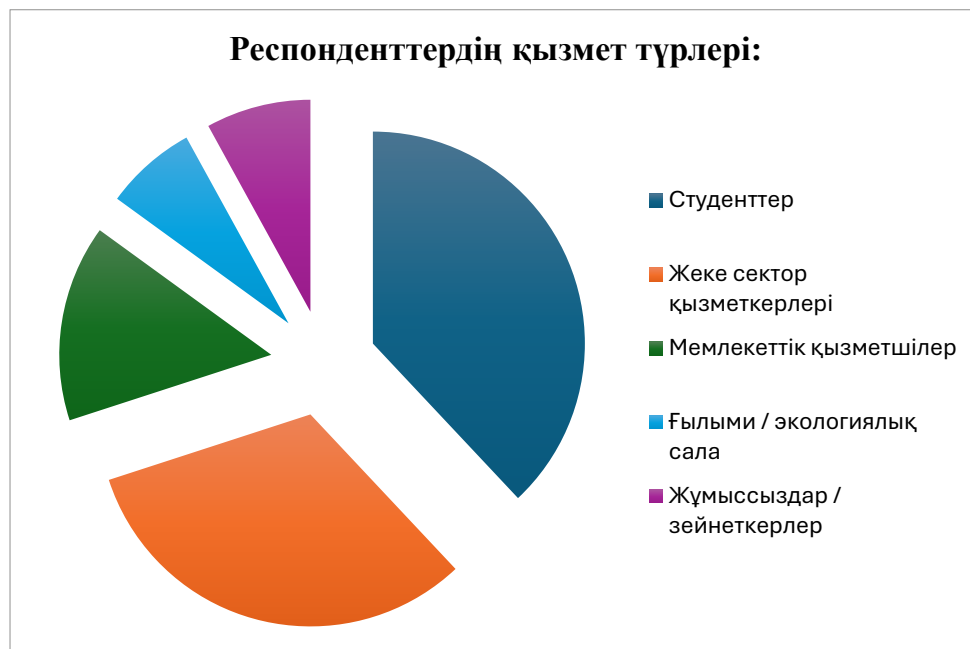
Қазақстанда және Орталық Азияда, жалпы БАҚ су қауіпсіздігі мәселелері бойынша қоғамдық пікірді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олардың әлеуеті мемлекет, халықаралық ұйымдар және азаматтық қоғам тарапынан қолдау көрсету арқылы едәуір арта түсуі мүмкін. Тәуелсіз экологиялық журналистиканы дамыту, халықтың медиасауаттылығын арттыру және ашық диалогқа арналған алаңдар құру – өңірлердің су саясатын неғұрлым ашық, тұрақты жүргізуіне және ұзақмерзімді кешенді жоспар құруға мүмкіндік береді.

Су қауіпсіздігі бағытында автор Қазақстан Республикасы тұрғындары арасында эмпирикалық зерттеу жүргізді. Дереккөз анонимді сауалнама негізінде жүргізілді. Зерттеуге 100 респондент қатысты [15].

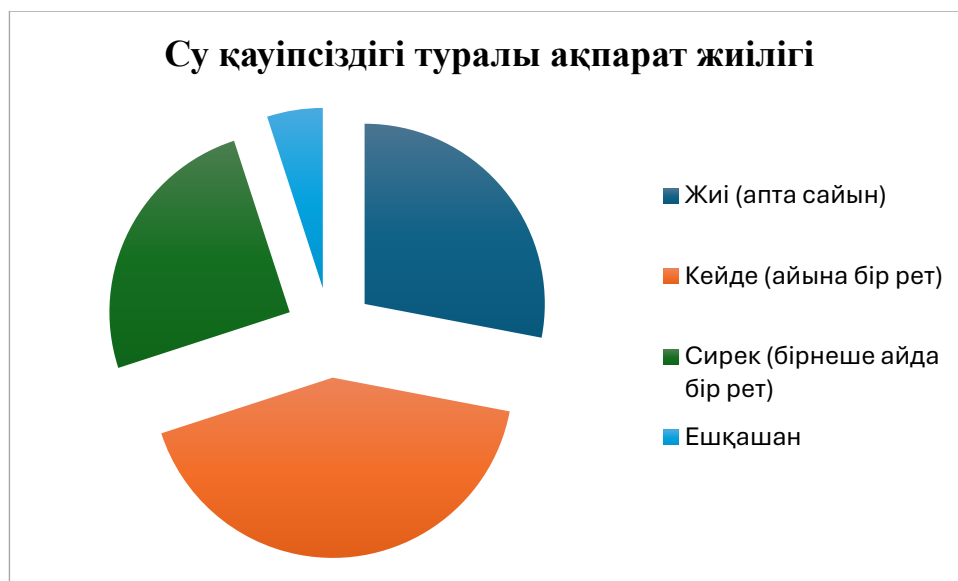
1-сурет. Респонденттердің жасы

Сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі 40 жасқа дейінгі жастар мен ересектер (75%). Бұл су қауіпсіздігі мәселесі негізінен белсенді және әлеуметтік қатысатын жас топтарына қызығушылық танытатынын білдіреді. Бұл сонымен қатаринтернетті және бұқаралық ақпарат құралдарына қолжетімділікті жиі қолданатындар.

2-сурет. Қызмет түрлері

Студенттермен жеке сектор қызметкерлерінің жоғары үлесі бұл тақырып жастарды да, экономикалық белсенді халықтыда қызықтыратынын көрсетеді. Ғылыми саламамандарының төмен өкілдігі осы тақырып бойынша қоғамдық коммуникацияларға мамандардың жеткіліксіз қатысуын көрсетеді.

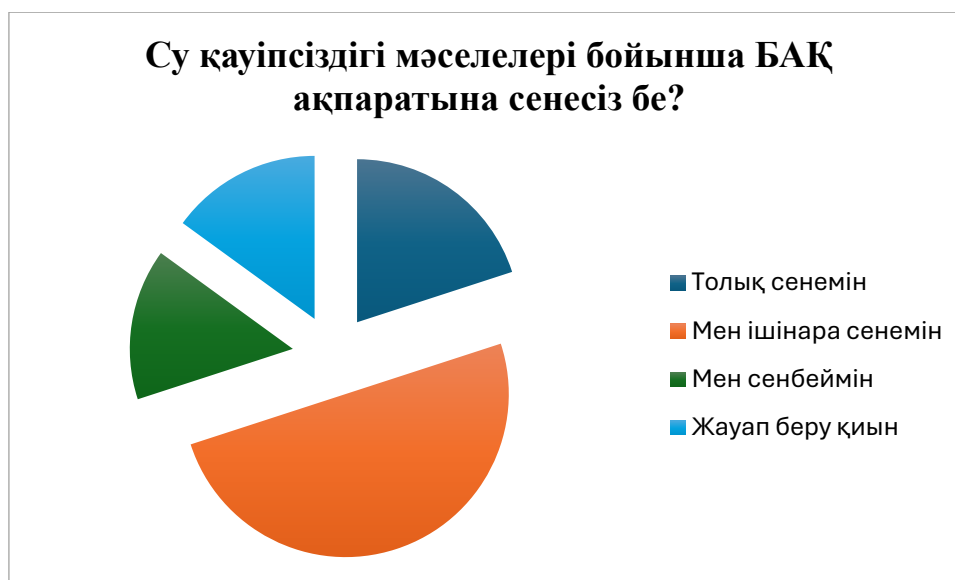
3-сурет. Сіз БАҚ-та су қауіпсіздігі туралы ақпаратты қаншалықты жиі кездестіресіз?

Тек үштен бірі ғана мұндай ақпаратпен үнемі бетпе-бет келеді. Бұл медиа кеңістікте су қауіпсіздігі тақырыбының әлсіз болуын көрсетеді. Мәселені бұқаралық ақпарат құралдарында жариялауды арттыру қажет.

4-сурет. Мұндай ақпаратты қандай арналар арқылы аласыз?

Цифрлық арналар: интернет-БАҚ және әлеуметтік желілер көш бастап тұр. Бұл онлайн ортада экологиялық ақпараттың белсенді болу қажеттілігін көрсетеді. Теледидар, әсіресе, аға буын өкілдері үшін әлі де маңызды.

5-сурет. Сіз су қауіпсіздігі мәселелері бойынша БАҚ ақпаратына сенесіз бе?

Тек 20%-ы БАҚ-қа толық сенеді. Негізгі бөлігі – «ішінара сену», бұл ашық, сапалы ақпараттың жетіспеушілігін көрсетеді. Бұл медиа жарықтандырудың тиімділігіне нұқсан келтіреді.

6-сурет. Қазақстандағы су ресурстарының мәселелері туралы қаншалықты хабардарсыз?

Респонденттердің үштен бірі ғана өздерінің хабардарлығына сенімді. Бұл су қауіпсіздігі мәселелері бойынша мемлекет пен БАҚ тарапынан ақпараттық науқанның жеткіліксіздігін көрсетеді.

7-сурет. Сіз су қауіпсіздігі мәселесінің Сіздің өміріңізге тікелей қатысы бар деп санайсыз ба?

Респонденттердің 78 пайызы мәселенің маңыздылығын мойындайды. Бұл ақпарат тиімді берілсе, қоғамдық жұмылдырудың жоғары әлеуетін көрсетеді.

8-сурет. Мемлекет халықтың су қауіпсіздігі туралы білімін жетілдіру үшін БАҚ-ты белсенді пайдалануы керек пе?

Сауалнамаға қатысушылар білдірген бірауызды пікір – мемлекет бұл бағытта бұқаралық ақпарат құралдарын белсенді пайдалануы керек. Бұл мемлекеттің экологиялық ағарту саласындағы белсенді ұстанымына әлеуметтік сұраныстың жоғары екенін көрсетеді.

Келесі кезекте «Сіз үшін ақпарат берудің қандай түрлері тиімді?» деген сауалнама жүргізілді және оның қорытындысы төмендегідей:

- Деректі фильмдер мен репортаждардың тиімділігі жоғары – 52 адам;
- Әлеуметтік желілердегі қысқа видеосюжеттер – 60 адам;
- Ғылыми-көпшілік мақалалар – 38 адам;
- Сарапшы мамандардың сұхбаты – 35 адам;
- Инфографикалық мәліметтер – 40 адам.

Бұл пікір қорытындысынан қысқа видеосюжеттер мен визуалды мазмұндағы сараптамалардың ақпарат тұтынушыларға деген әсері жоғары екенін көруге болады. Бұдан шығар қорытынды, яғни жұртшылықтың экологиялық сауаттылығын арттыру бағытында қазіргі заманғы медиа тұтыну әдеттеріне ақпарат беру формасын бейімдеу қажеттігін көрсетеді.

Жүргізілген эмпирикалық зерттеу Қазақстан халқының су қауіпсіздігі мәселелері жөніндегі ақпараттық тұтынушылық деңгейі әлі де жеткіліксіз екенін көрсетті. Респонденттердің тек үштен бірі ғана «су қауіпсіздігі» ұғымын нақты түсіндіре алды, ал қатысушылардың басым бөлігі ақпарат көзі ретінде әлеуметтік желілер мен телебағдарламаларды атады. Бұл біздің еліміздің бұқаралық ақпарат құралдарының

қоғамдық пікір қалыптастырудағы өздерінің жоғары әлеуетін толық деңгейде пайдалана алмай отырғандығын танытады.

Сондай-ақ, респонденттердің 60%-дан астамы сумен қамту проблемалары жөнінде тек төтенше жағдайлар болғанда ғана (құрғақшылық, ауыз суды беруді тоқтату, судың ластануы және т.б.) ақпарат алатындарын айтты. Экологиялық тақырыптарды үнемі бақылап отырамыз дегендердің үлесі небәрі 25%-дан аз. Ал 18% ғана БАҚ-та су ресурстары тақырыбы жеткілікті деңгейде қамтылады деп санайды. Бұл Қазақстан медиасында бұл мәселенің үзік-үзік әрі үстірт баяндалатынын көрсетеді.

Сонымен қатар сауалнамаға қатысушылардың айтарлықтай бөлігі егер олар өз әрекеттерінің маңыздылығын түсінсе және жауапкершілік сезінсе, суды үнемдеп пайдалану бастамаларына қатысуға дайын екенін білдірді. Бұл ақпараттық-ағартушылық кампаниялардың маңызын, сондай-ақ экологиялық мәдениетті қалыптастыру қажеттігін көрсетеді.

Су қауіпсіздігі мәселесі соңғы жылдары Қазақстан мен Орталық Азия елдері үшін стратегиялық маңызы бар тақырыптардың бірі болып отыр. Бұл мәселе тек экологиялық емес, сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық және саяси тұрақтылықпен тығыз байланысты. Осы тұрғыда мемлекеттік және жекеменшік бұқаралық ақпарат құралдарының су қауіпсіздігі тақырыбын ұсыну тәсілдерін салыстыру маңызды. Төмендегі кестеде «Хабар» (мемлекеттік арна) мен «Атамекен бизнес» (жекеменшік арна) материалдарының мазмұны мен бағыты талданады.

Кесте – 1. Су қауіпсіздігі мәселесінің БАҚ-та көрініс табуы: салыстырмалы талдау

Көрсеткіштер	«Хабар» арнасы (мемлекеттік)	«Атамекен бизнес» арнасы (жекеменшік)
Тақырыптық басымдық	Су ресурстарын тиімді басқару, мемлекет аралық келісімдер, үкіметтік бағдарламалар	Су тапшылығының экономика мен бизнестегі салдары, өңірлік проблемалар
Ақпарат көзі	Министрліктер, халықаралық ұйымдар, ресми баяндамалар	Сарапшылар пікірі, кәсіпкерлер, жергілікті қоғам өкілдері
Жаңалықтың форматы	Ресми жаңалықтар, қысқаша ақпараттық сюжеттер	Талдамалық бағдарламалар, пікірталас форматтары
Тон және риторика	Нейтралды, ресми, позитивті	Сыни, сараптамалық, нақтымысалдарғасүйенген
Коммуникациялық мақсат	Мемлекеттің бастамалары мен жетістіктерін көрсету	Қоғамдық талқылау тудыру, шешу жолдарын ұсыну
Қоғамдық әсер	Ақпараттандыру, мемлекеттік позицияны нығайту	Сын тұрғысынан ойлауға итермелеу, қоғамдық жауапкершілікті арттыру

Салыстырмалы деректер көрсеткендей, мемлекеттік арналар көбіне ресми риторикаға сүйеніп, су қауіпсіздігі мәселесін үкімет саясатының бір бөлігі ретінде қарастырады. Бұл ақпараттың сенімділігін арттырғанымен, қоғамдық пікір алуандығын шектейді.

Керісінше, жекеменшік БАҚ тақырыпты әлеуметтік және экономикалық контексте, нақты мысалдар арқылы қарастыруға бейім. Мұндай тәсіл аудиторияның қатысуын арттырып, су қауіпсіздігі мәселесін көпқырлы қоғамдық диалог деңгейіне көтереді.

Бұл айырмашылық медиа кеңістіктегі коммуникациялық стратегияның толық дамымағанын аңғартады. Су қауіпсіздігі тақырыбына арналған материалдар саны артып келе жатқанымен, олардың басым бөлігі фрагментті сипатта, жүйелі сараптамалық зерттеулермен және ғылыми негізделген талдаулармен толық қамтамасыз етілмеген.

2023-2024 жылдар аралығында су қауіпсіздігі тақырыбы бойынша отандық телеарналарда жарияланған материалдар санына талдау жүргізілді. Нәтижесінде, «Хабар» телеарнасында осы тақырыпқа қатысты шамамен 25 сюжет, ал «Атамекен бизнес» арнасында 41 материал жарық көргені анықталды.

Бұл айырмашылық жекеменшік арналардың экологиялық және су қауіпсіздігі тақырыбына деген қызығушылығының артып келе жатқанын көрсетеді, яғни жекеменшік БАҚ көбіне мәселенің әлеуметтік және экономикалық салдарына, экологиялық дағдарыс тәуекелдеріне және аймақтық су тапшылығы мәселелеріне назар аударады.

Ал мемлекеттік арналардағы материалдар санының салыстырмалы түрде аз болуы – су қауіпсіздігі мәселесінің әлі де ресми жаңалықтар деңгейінде ғана қарастырылатынын, қоғамдық пікір тудыру немесе талдау жүргізу бағытында толық дамымағанын көрсетеді. Сондықтан бұл деректер су қауіпсіздігі тақырыбының толық жүзеге асырылмағандығын және оның отандық медиада жеткілікті деңгейде жүйелі түрде көтерілмей отырғанын дәлелдейді.

Қорытынды

Мақаланы жазу барысында су қауіпсіздігі тақырыбының еліміздің БАҚ-тарындағы көрініс табуына орай жүргізілген салыстырмалы талдау нәтижесінде бұл мәселенің отандық медиадағы көтерілу деңгейі қанағаттанарлық деңгейде деген тұжырым жасалынды.

БАҚ-та су қауіпсіздігі жайлы ақпарат берілгенімен, ол көбіне ресми сипатта қалып, тақырыптың әлеуметтік-экологиялық және ғылыми қырлары жеткілікті ашылмай отыр.

Елімізде су қауіпсіздігі мәселесінің маңыздылығын көпшілікке түсіндіру және қоғамдық деңгейде талқылауда бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі маңызды екені мәлім болса да, алайда бұл бағытта мемлекеттік ақпарат тарату саласында жүйелі жұмыстар атқарылмай отыр. Нақтыласақ, су қауіпсіздігін сақтау бағытында отандық БАҚ тарапынан жүйелі әрі сапалы жұмыстар жүргізілуі қажет, мысалы: қоғам өмірінде орын алған проблемаларды тұрақты түрде жариялау, сараптамалық материалдар дайындау, сарапшы мамандармен сұхбаттар өткізу, ең бастысы жұртшылықтың экологиялық білімін жетілдіруге күш салу. Сонымен қатар жүргізілген сауалнама нәтижелері тұрғындардың медиа және экологиялық сауаттылығын арттыру қажеттігін, сондай-ақ журналистер, ғалымдар және бұл бағыттағы мемлекеттік құзырлы органдар арасындағы өзара іс-қимылды күшейту әрі жүйелеу керек екенін көрсетіп берді.

Жаһандық деңгейде күшейіп келе жатқан экологиялық сын-қатерлер жағдайында ақпараттандырылған қоғам ғана су қауіпсіздігіне бағытталған тұрақты шешімдер мен оң өзгерістердің қозғаушы күшіне айнала алатыны дәлелденбес қағида.

Авторлардың қосқан үлесі.

Қыдырмолданова І. – мақаланың тұжырымдамасына немесе рәсімделуіне елеулі үлес; зерттеу нәтижелерін жинау, талдау немесе түсіндіру; мәтін жазу және / немесе оның мазмұнын сыни тұрғыдан қайта қарау;

Ошанова О. – жариялау үшін мақаланың соңғы нұсқасын бекіту; жұмыстың барлық аспектілері үшін жауапты болуға келісім беру, деректердің дұрыстығына немесе мақаланың барлық бөліктерінің тұтастығына байланысты мәселелерді дұрыс зерттеу және шешу.

Әдебиеттер тізімі

1. Прниязова А.Е., Далелхан А., Гусеинова Х. Орталық Азиядағы су қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шешімдер қабылдау мәселелері. Bulletin of the LN Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series. – 2024. – Т. 149. – № 4. – С. 53–70.
2. Сарқытқан Қ., Қабылғазы Қ., Тоқан Р. Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі: экологиялық сын-қатерлер және Қош Тепа каналы. Казахстанское востоковедение. – 2025. – Т. 13. – № 1.
3. Прниязова А., Волков А. Орталық Азиядағы су ресурстарын интеграциялық басқару жөніндегі даулы мәселелер және оларды шешу жолдары. – 2024.
4. Кенжеғали Ж. и др. Орталық Азиядағы су-энергетикалық қатынастар тарихы: табиғи фактор. Вестник Карагандинского университета. Серия История. Философия. – 2024. – Т. 11629. – № 4. – С. 52–59.
5. Курбаниязов С., Мамадияров М. Орта Азия мемлекеттерінің су ресурстары бойынша саяси-географиялық келісімдері және олардың шешімдері. 3i: intellect, idea, innovation – интеллект, идея, инновация. – 2023. – № 2. – С. 126–135.
6. Куланова Д., Абдикеримова Г., Сатыбекова Э. Орталық Азия су-энергетикалық кешені: одан әрі тиімді даму мәселелері мен шешімдері. Статистика, учет и аудит. – 2023. – Т. 91. – № 4. – С. 21–29.
7. Сарқытқан Қ., Қабылғазы Қ., Тоқан Р. Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі: экологиялық сын-қатерлер және Қош Тепа каналы. Казахстанское востоковедение. – 2025. – Т. 13. – № 1.
8. Орынбаев Ж., Тұмашбай Т. Ұлттық қауіпсіздік контексіндегі су қауіпсіздігі. Қоғам және дәуір. – 2022. – Т. 76. – № 4.
9. Yeralina Z. Y. Коммуникативные особенности проекта «Один пояс – один путь»: контент-анализ. Bulletin of the LN Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series. – 2019. – Т. 129. – № 4. – С. 45–53.
10. Махмудова Л. К., Әлімқұлов С. Қ. Су қауіпсіздігі: форсайт-зерттеулер призмасы арқылы негізгі аспектілер мен перспективалар. Гидрометеорология и экология. – 2024. – № 3 (114). – С. 114–128.
11. Жунусбекова А. Ж. Трансшекаралық су ресурстарын пайдалану бойынша Орталық Азия мемлекеттерінің өзара әрекет ету мәселелері мен даму болашағы және оларды құқықтық реттеу. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Наука и жизнь Казахстана. Science and Life of Kazakhstan.
12. Soad Matar, Nahla Namdan. Media, Communication and Water Security Crisis. Contemporary Arab Affairs Journal. – 2024. – [Электронды ресурc]. – URL: https://www.academia.edu/122007374/Media_Communication_and_Water_Security_Crisis (өтініш берген күні: 10.10.2025).
13. Alyssa M. Mayeda, Amanda D. Boyd, Travis B. Paveglio & Courtney G. Flint. Media Representations of Water Issues as Health Risks. Environmental Communication. – 2018. – Vol. 13. – Issue 7. – P. 926–942. – [Электронды ресурc]. – URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17524032.2018.1513054> (өтініш берген күні: 15.08.2025).
14. Water Resource Management: Our Essential Guide to Water Resource Management Objectives, Policy & Strategies. Aquatech Trade – Water Treatment News. – 2023. – Published on August 1, 2023. – [Электронды ресурc]. – URL: <https://www.aquatechtrade.com/news/water-treatment/water-resource-management-essential-guide>(өтініш берген күні: 01.09.2025).

15. Су қауіпсіздігі және БАҚ-тағы ақпарат. Сауалнама. <https://forms.gle/9bV55w3qpsX7Xjr26> (өтініш берген күні: 15.12.2025).

И.С. Кыдырмолданова*, О.Ж. Ошанова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Роль СМИ в формировании общественного мнения о водной безопасности в Центральной Азии

Аннотация. Основная цель написания этой статьи выявить влияние средств массовой информации на обсуждение вопросов водной безопасности в странах Центральной Азии. В настоящее время в этих регионах на повестку дня стали ставиться вопросы ограничения водных ресурсов, изменения климата и выхода на передний план трансграничного характера рек, в таких условиях СМИ должны стать инструментом продвижения экологического просвещения, влияния на политику и мобилизации гражданского общества. По этой причине, опираясь на метод анализа контента и результаты социологического опроса, выявлены основные тенденции написания темы водной безопасности в масс-медиах Казахстана. В этой статье также показано, что развитие экологической журналистики и повышение медиаграмотности населения станет предпосылкой для устойчивого решения проблем водной безопасности. Практическим значением исследовательской работы можно назвать использование научных выводов и данных в ходе исследования, а также при написании научных работ и проектов на экологические темы.

Ключевые слова: медиа, страны Центральной Азии, водная безопасность, общественное мнение, дискурс, влияние

I. Kydyrmoldanova*, O. Oshanova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The role of media in shaping public opinion on water security in Central Asia

Abstract. The main purpose of writing this article is identify the influence of the media on the discussion of water security issues in Central Asian countries. Currently, in these regions, issues of limiting water resources, climate change and bringing the transboundary nature of rivers to the fore have begun to be put on the agenda. In such conditions, the media should become a tool for promoting environmental education, influencing politics and mobilizing civil society. For this reason, based on the method of content analysis and the results of a sociological survey, the main trends in writing the topic of water security in the mass media of Kazakhstan have been identified. This article also shows that the development of environmental journalism and the improvement of media literacy among the population will be a prerequisite for a sustainable solution to water security problems.

The practical significance of research work can be called the use of scientific conclusions and data in the course of research, as well as in writing scientific papers and projects on environmental topics.

Key words: media, Central Asian countries, water security, public opinion, discourse, influence

References

1. Prniyazova A.E., Dalelkhan A., Guseinova Kh. Problemy prinyatiya resheniy po obespecheniyu vodnoy bezopasnosti v Tsentral'noy Azii [Issues of decision-making on ensuring water security in Central Asia], Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series, 149(4), 53–70 (2024). [in Russian]
2. Sarkytkan K., Kabylgazy K., Tokan R. Vodnaya bezopasnost' v Tsentral'noy Azii: ekologicheskie vyzovy i kanal Kosh Tepa [Water security in Central Asia: environmental challenges and the Kosh Tepa canal], Kazakhstanskoe vostokovedenie, 13(1) (2025). [in Russian]
3. Prniyazova A., Volkov A. Spornye voprosy integratsionnogo upravleniya vodnymi resursami v Tsentral'noy Azii i puti ikh resheniya [Controversial issues of integrated water resource management in Central Asia and ways to solve them] (2024). [in Russian]
4. Kenzhegali Zh. et al. Istoriya vodno-energeticheskikh otnosheniy v Tsentral'noy Azii: prirodnyy faktor [History of water-energy relations in Central Asia: the natural factor], Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya Istoriya. Filosofiya, 11629(4), 52–59 (2024). [in Russian]
5. Kurbaniyazov S., Mamadiyarov M. Politiko-geograficheskie soglasheniya gosudarstv Sredney Azii po vodnym resursam i ikh resheniya [Political-geographical agreements of Central Asian states on water resources and their solutions], 3i: intellect, idea, innovation, 2, 126–135 (2023). [in Russian]
6. Kulanova D., Abdikerimova G., Satybekova E. Vodoenergeticheskiy kompleks Tsentral'noy Azii: voprosy dal'neyshego effektivnogo razvitiya i resheniya [Water-energy complex of Central Asia: issues and solutions for further effective development], Statistika, uchet i audit, 91(4), 21–29 (2023). [in Russian]
7. Sarkytkan K., Kabylgazy K., Tokan R. Vodnaya bezopasnost' v Tsentral'noy Azii: ekologicheskie vyzovy i kanal Kosh Tepa [Water security in Central Asia: environmental challenges and the Kosh Tepa canal], Kazakhstanskoe vostokovedenie, 13(1) (2025). [in Russian]
8. Orynbayev Zh., Tumashbay T. Vodnaya bezopasnost' v kontekste natsional'noy bezopasnosti [Water security in the context of national security], Obshchestvo i epokha, 76(4) (2022). [in Russian]
9. Yeralina Z.Y. Kommunikativnye osobennosti proekta «Odin poyas – odin put'»: kontent-analiz [Communicative features of the “One Belt – One Road” project: content analysis], Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series, 129(4), 45–53 (2019). [in Russian]
10. Makhmudova L.K., Alimkulov S.K. Vodnaya bezopasnost': osnovnye aspekty i perspektivy cherez prizmu farsayt-issledovaniy [Water security: key aspects and prospects through the prism of foresight studies], Gidrometeorologiya i ekologiya, 3(114), 114–128 (2024). [in Russian]
11. Zhunusbekova A.Zh. Problemy i perspektivy vzaimodeystviya gosudarstv Tsentral'noy Azii po ispol'zovaniyu transgranichnykh vodnykh resursov i ikh pravovoe regulirovanie [Problems and prospects of cooperation among Central Asian states on the use of transboundary water resources and their legal regulation], Nauka i zhizn' Kazakhstana. Science and Life of Kazakhstan (no date). [in Russian]
12. Soad Matar, Nahla Namdan. Media, Communication and Water Security Crisis // Contemporary Arab Affairs Journal. – 2024. Available at: https://www.academia.edu/122007374/Media_Communication_and_Water_Security_Crisis(accessed 10 Oct 2025).
13. Alyssa M. Mayeda, Amanda D. Boyd, Travis B. Paveglio & Courtney G. Flint. Media Representations of Water Issues as Health Risks // Environmental Communication. – 2018. – Vol. 13. – Issue 7. – P. 926–942. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17524032.2018.1513054>(accessed 15 Aug 2025).
14. Water Resource Management: Our Essential Guide to Water Resource Management Objectives, Policy & Strategies // Aquatech Trade – Water Treatment News. – 2023. – Published on August 1, 2023.

Available at: <https://www.aquatechtrade.com/news/water-treatment/water-resource-management-essential-guide> (accessed 01 Sep 2025).

15. Water Security and Media Information. A Survey. Available at: <https://forms.gle/9bV55w3qpsX7Xjr26> (accessed 15.12.2025)

Авторлар туралы мәлімет:

Қыдырмолданова І.С. – хат-хабар авторы, ЮНЕСКО-ның журналистика және коммуникация кафедрасының докторанты, журналистика факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы қ., Қазақстан.

Ошанова О.Ж. – қауымдастырылған профессор, ЮНЕСКО-ның журналистика және коммуникация кафедрасының меңгерушісі, журналистика факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы қ., Қазақстан.

Сведения об авторах:

Кыдырмолданова И.С. – автор для корреспонденции, докторант кафедры ЮНЕСКО по журналистике и коммуникации, факультет Журналистики, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, г. Алматы, Казахстан.

Ошанова О.Ж. – ассоциированный профессор, заведующая кафедрой ЮНЕСКО по журналистике и коммуникации, факультет журналистики, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, г. Алматы, Казахстан.

Information about the authors:

Kydyrmoldanova I. – corresponding author, PhD student, Department UNESCO Chair in Journalism and Communication, Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

Oshanova O. – Associate Professor, Head of Department UNESCO Chair in Journalism and Communication, Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.